

איבה ודרכי שלום ביחסי ישראל והגויים

הקדמה ומיקוד

השבוע נחתום את לימודנו ביחסי ישראל ואומות העולם ונעסוק בדרכי ההתנהלות הנאותים ביחסים בין ישראל לעמים בפרט במצבים בהם ההליכה ע"פ התורה עלולה ליצור מתיחות בין ישראל לעמים ואת ההשלכות ההלכתיות הנובעות ממתחיות אלו. לימודנו השבוע יתחלק לחמישה חלקים (ע"פ כותרות המשנה המובאות בדפי המקורות) חלק א: דרכי שלום בתוך עם ישראל - בחלק זה נלמד על מהות המושג דרכי שלום מתוך הבנת מושג זה בתוך עם ישראל. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה למעט השולחן ערוך עליו ניתן לדלג. חלק ב: איסור השבת אבדה לגוי - בחלק זה נלמד על מהות האיסור להשיב אבדה לגוי וטעמו. חלק זה מהווה הקדמה לחלק הבא. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה למעט הסמ"ע הראשון עליו ניתן לדלג. חלק ג: פרנסת גויים וכפילת שלום להם משום דרכי שלום בין ישראל לעמים - בחלק זה נלמד את יסודות הדין של דרכי שלום בין ישראל לעמים. ננסה להבין מהי הסיבה לפיה אבדת גוי אסורה ופרנסתו מותרת. חלק זה והחלק הבא הינם המרכזיים בלימוד ויש להקדיש להם די זמן. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את כל המקורות למעט שני המקורות מהשו"ע עליהם ניתן לדלג. חלק ד: רפואת גויים משום איבה ודרכי שלום - בחלק זה נלמד את אחת ההשלכות האקטואליות ביותר בימינו לדרכי שלום ביחסי ישראל והעמים וכן ננסה לעמוד על ההבדל בין איבה לדרכי שלום. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד היטב את דברי הגמ' ע"ז לאחר מכן יש ללמוד היטב את דברי התוספות והריטב"א ולהבין מהי נקודת המחלוקת ביניהם, לאחר מכן יש ללמוד את דברי הרמב"ן (על דברי הב"י, שני המקורות מהשו"ע, החתם סופר, והמשנ"ב ניתן לדלג) וכן יש לראות את דברי האגרות משה האקטואליים מאוד להלכה בימינו. חלק ה: חיוב קבורת גויים מפני דרכי שלום - בחלק זה נלמד ע"פ העקרונות של "דרכי שלום" אותם למדנו בחלקים הקודמים, האם ובאיזה אופן יש לקבור גויים. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את התוספתא ולהשוותה למשנה אשר הובאה לעיל בעניין זה (גיטין סא). לאחר מכן יש ללמוד את רש"י והרשב"א ולהבין את נקודת המחלוקת ביניהם, וכן את דברי הב"ח ודעת כהן (על הרמב"ם ניתן לדלג).

דרכי שלום בתוך עם ישראל

1. תלמוד בבלי מסכת גיטין דף נט עמוד א- דף נט עמוד ב
מתני'. אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום: כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל, מפני דרכי שלום; מערבין בבית ישן, מפני דרכי שלום; בור שהוא קרוב לאמה מתמלא ראשון, מפני דרכי שלום; מצודות חיה ועופות ודגים יש בהן משום גזל, מפני דרכי שלום, ר' יוסי אומר: גזל; מציאת חרש שוטה וקטן יש בהן משום גזל, מפני דרכי שלום, ר' יוסי אומר: גזל גמור; עני המנקף בראש הזית - מה שתחתיו גזל, מפני דרכי שלום, ר' יוסי אומר: גזל גמור; אין ממחין ביד עניי עובדי כוכבים בלקט שכחה ופאה, מפני דרכי שלום.
גמ'. מנה"מ? אמר רב מתנה, דאמר קרא ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי, אטו אנא לא ידענא דכהנים בני לוי נינהו? אלא כהן ברישא והדר לוי. רבי יצחק נפחא אמר, מהכא: ונגשו הכהנים בני לוי, אטו אנן לא ידעינן דכהנים בני לוי נינהו? אלא כהן ברישא והדר לוי. רב אשי אמר, מהכא: בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים. ר' חייא בר אבא אמר, מהכא: וקדשתו - לכל דבר שבקדושה. תנא דבי רבי ישמעאל: וקדשתו - לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון. א"ל אביי לרב יוסף: מפני דרכי שלום? דאורייתא היא! א"ל: דאורייתא, ומפני דרכי שלום. כל התורה כולה נמי מפני דרכי שלום היא, דכתיב: דרכי דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום! אלא אמר אביי: לכדמר; דתניא: שנים - ממתנין זה לזה בקערה, שלשה - אין ממתנין; הבוצע הוא פושט ידו תחלה, ואם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו - הרשות בידו; ואמר מר עלה: לא שנו אלא בסעודה, אבל בבהכ"נ לא, דאתו לאינצויי.

2. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת גיטין פרק ה הלכה ט

עיר שכולה כהנים ישראל קורא ראשון מפני דרכי שלום. רבי אחי ורבי תנחום בר חייה בשם ר' שמלאי עיר שכולה כהנים כולן נושאין את כפיהן. ולמי הן מברכין לאחיהן שבצפון ושבדרום. ומי עונה אחריהן הנשים והקטנים.

3. רש"י מסכת גיטין דף נט עמוד ב

אבל - לענין לקרות בתורה בבית הכנסת אין כהן חולק כבוד ללוי ולוי לישראל דלא ליתו שארא לאנצויי ולמימר אנא נמי קרינא ברישא והיינו דקתני מתניתין כהן קורא ראשון כו' כמה שכתוב בתורה ואינו רשאי לחלוק כבוד בדבר ולשנותו מפני דרכי שלום.

4. רש"י מסכת גיטין דף נט עמוד ב

מפני דרכי שלום (בעניין הבאר המובא במשנה) - שלא תהא מחלוקת ביניהם אני אסכור ראשון דהא תקנתא דרבנן הכי ואף על פי שאינו דין.

5. שולחן ערוך אורח חיים הלכות קריאת ספר תורה סימן קלה סעיפים ג, יב

כהן קורא בתורה ראשון, ואחריו לוי, ואחריו ישראל.
עיר שכולה כהנים, אם יש ישראל אחד ביניהם אותו ישראל קורא ראשון, מפני דרכי שלום; וכל שאין בהם ישראל כדי סיפוקם, או שאין שם ישראל כלל, קורא כהן אחר כהן, שאין שם משום פגם, שהכל יודעים שאין שם אלא כהנים; והוא הדין לעיר שכולה לויים.

איסור השבת אבדה לגוי

6. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף קיג עמוד ב

אמר רב ביבי בר גידל אמר ר"ש חסידא: גזל כנעני אסור, אבידתו מותרת; גזילו אסור, דאמר רב הונא: מנין לגזל הכנעני שהוא אסור? שנאמר: ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נותן לך, בזמן שהן מסורים בידך, ולא בזמן שאינם מסורין בידך; אבידתו מותרת, דאמר רב חמא בר גור' אמר רב: מנין לאבידת הכנעני שהיא מותרת? שנאמר: לכל אבדת אחיך, לאחיך אתה מחזיר, ואי אתה מחזיר לכנעני. ואימא: הני מילי היכא דלא אתי לידיה, דלא מחייב לאהדורי בתרה, אבל היכא דאתי לידיה אימא ליהדרה! אמר רבינא: ומצאתה, דאתאי לידיה משמע. תניא, ר' פנחס בן אייר אומר: במקום שיש חילול השם, אפ' אבידתו אסור.

7. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף עו עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: המשיא את בתו לזקן, והמשיא אשה לבנו קטן, והמחזיר אבידה לנכרי - עליו הכתוב אומר למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלח לו.

8. שולחן ערוך חושן משפט הלכות אבידה ומציאה סימן רסו סעיף א

אבדת העובד כוכבים מותרת, שנא' אבידת אחיך (דברים כב, ג). והמחזירה, הרי זה עובר עבירה, מפני שהוא מחזיק ידי עוברי עבירה. ואם החזירה לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה, הרי זה משובח. ובמקום שיש חילול השם, אבידתו אסורה וחייב להחזירה. ובכל מקום מכניסים כליהם ככלי ישראל, מפני דרכי שלום.

9. סמ"ע סימן רסו ס"ק ב

מפני שמחזיק ידי עוברי עבירה. רש"י [סנהדרין ע"ו ע"ב ד"ה והמחזיר] כתב טעם אחר, מפני שמראה בזה שאין מצות השבה חשובה עליו למצות בוראו שהרי משיבה גם לגוי שאינו מצווה עליה. ועיין פרישה [דרישה סעיף א'], שם כתבתי לשון הגמרא [שם] דיליף מדכתיב [דברים כ"ט י"ח - י"ט] למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו, ופירש רש"י [בגמ' שם ד"ה רוה], אומות העולם שהם שבעים ואינם צמאים לעבודת יוצרם נקראים כן וישראל צמאים לעבודה, ור"ל שמשוה השבת אבידה לגוי להשבת אבידה לישראל. ולפירוש הרמב"ם [המובא בציונים אות א'] נראה דס"ל דפירושו כתרומתו [תרגום אונקלוס שם] דפירש שמרבה בישראל עוונות שגגות על עוונות זדונות, וה"נ ישראל זה שמחזיר אבידה לגוי מחשב לו לעבירת שגגה, שאין כונתו לעשות עבירה והוא עשה עבירה במה שמחזיק בחזרתו ידי עוברי עבירה, וניתוסף לו עבירה שגגה זו על זדונות שעשה כבר, ועיין מה שכתבתי עוד [שם]:

10. סמ"ע סימן רסו ס"ק ד

מכניסים כליהם ככלי ישראל כו'. לשון הטור [סעיף ב'], ובכל מקום מכניסים כליהם מפני הגנבים עם כלי ישראל מפני דרכי שלום. ועיין פרישה, שם כתבתי דנראה דס"ל דלא אסרה התורה אלא השבת אבידה דנפלה מבעל[יה] הגוי בלי ידיעתו ואינו יודע באיזה מקום נפלה וליד מי

הגיעה שמצאה, משא"כ מי שהניח כליו ומטלטליו בחצירו או כיוצא בכיוון ולא עלת על דעתו שיאבד משם, [ו]להישראל נתוודע לו שגנבים יבואו לעיר ויגנבוהו משם, אזי כיון דאין שם אבידה עליו, מותר לו להכניסו למקום המשתמר מפני הגנבים מפני דרכי שלום. והרמב"ם [המובא בציונים אות א'] בדפוס גדול, אף על פי שלא כתב תיבות מפני הגנבים [אבל בדפוס כסף משנה כתבו], וגם הירושלמי בפרק הניזקין [גיטין פ"ה ה"ט] דכתב האי דינא לא הזכיר תיבות מפני הגנבים, מ"מ סתמייהו כפירושו דמי דלשון מכניסין דכתבו משמע כן, דאל"כ ה"ל למימר משיבין, והטור לתוספת ביאור כתב מפני הגנבים, ואי לא תימא הכי קשה מאי איריא דחיישינן מפני הגנבים, הא אפילו לכולי עלמא איכא למיחש שיקחוהו ויחזיקו בו כיון דאינן יודעין של מי הוא ויורו היתר לנפשם לומר שכבר נתיאשו הבעלים ממנו, ועוד, מ"ט כתבו הטור כאן האי לישנא דמפני הגנבים יותר מבכל הלכות אבידה, אלא מחוורתא כדכתיבנא מעיקרא. ומשום ה"נ כתבו דמותר בכל מקום, פירוש, אפילו היכא דליכא משום חילול השם ולא משום קידוש השם. ואף על גב דאפילו בשל ישראל נתבאר בסימן ר"ס [סעיף ט'] ורס"ב [סעיף ז'] דבהניחו בכונה במקום מיוחד א"צ להחזיר, הא נתבאר שם [סימן ר"ס סעיף י' בהג"ה] דהיינו דוקא דעדיין משתמר שם, משא"כ היכא דבאו לבסוף גנבים. ומה דכתב הטור, עם כלי ישראל, ולא כתבו הרמב"ם וירושלמי הנ"ל, וגם הטור לא כתבם ביו"ד בסוף סימן קנ"א וגם באיך מקומות פעמים כתבו ופעמים לא כתבו, הכל ישבתי בדרישה [שם] בס"ד, ע"ש. והכלל דס"ל להטור דבכל מקום שהוא עושה מפני דרכי שלום ואית ביה דרכי שלום מותר, ע"ש:

פרנסת גויים וכפילת שלום להם משום דרכי שלום בין ישראל לעמים

11. תלמוד בבלי מסכת גיטין דף סא עמוד א - סב עמוד א

אין ממחין ביד עניי נכרים בלקט בשכחה ובפאה, מפני דרכי שלום. ת"ר: מפרנסים עניי נכרים עם עניי ישראל, ומבקרין חולי נכרים עם חולי ישראל, וקוברין מתי נכרים עם מתי ישראל, מפני דרכי שלום... מחזיקין ידי עכו"ם בשביעית. מחזיקין? והאמר רב דימי בר שישנא משמיה דרב: אין עודרין עם העכו"ם בשביעית, ואין כופלין שלום לעובד כוכבים! לא צריכא, למימרא להו אחזוקו בעלמא, כי הא דרב יהודה אמר להו אחזוקו, רב ששת אמר להו אשרתא. ואין כופלין שלום לעובד כוכבים. רב חסדא מקדים ויהיב להו שלמא. רב כהנא א"ל שלמא למר. ושואלין בשלומן. השתא אחזוקי מחזקינן, שואלין בשלומן מיבעיא? אמר רב יבא: לא נצרכא אלא ליום הגם; דתניא: לא יכנס אדם לביתו של עובד כוכבים ביום חגו ויתן לו שלום, מצאו בשוק, נותן לו בשפה רפה ובכובד ראש.

12. רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק י הלכות ה-ו

מפרנסים עניי עובדי כוכבים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום, ואין ממחין בידי עניי עובדי כוכבים בלקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום, ושואלים בשלומם ואפילו ביום חגם מפני דרכי שלום, ואין כופלין להן שלום לעולם, ולא יכנס לביתו של עובד כוכבים ביום חגו לתת לו שלום, מצאו בשוק נותן לו שלום בשפה רפה ובכובד ראש. אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין העובדי כוכבים או שיד עכו"ם תקיפה על ישראל אבל בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם אסור לנו להניח עובדי כוכבים בינינו

13. רמב"ם הלכות מלכים פרק י הלכה יב

וכן יראה לי שנוהגין עם גרי תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים כישאל, שהרי אנו מצווין להחיותן שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה, וזה שאמרו חכמים אין כופלין להן שלום בעכו"ם לא בגר תושב, אפילו העכו"ם צוו חכמים לבקר חוליהם, ולקבור מתייהם עם מתי ישראל, ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל, מפני דרכי שלום, הרי נאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, ונאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

14. תוספות מסכת עבודה זרה דף כ עמוד א

והקשה ריב"ם דהכא אסר מתנת חנם לעובד כוכבים לר' יהודה ובפרק כל שעה (פסחים דף כב. ושם ד"ה ור') מוקמינן ההיא דשולח אדם ירך לעובד כוכבים כר' יהודה ותירץ רבי דבתוספתא תניא גבי מילתיה דר' יהודה דהכא בעובד כוכבים המכירו מותר מפני שהוא כמוכרו לו והא דאמר' בפרק הדר (עירובין דף סד:) דא"ל להווא עובד כוכבים טול גלוסקין מאילעא ואף על פי שלא היה מכירו כדמשמע התם שאני התם שהיה מתלווה עמו בדרך וא"ת למאן דאסר וכי לית ליה ההיא דמפרנסין עניי עובדי כוכבים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום וי"ל דדרכי שלום

אין זו מתנת חנם וא"ת ולמאן דשרי וכי לית ליה ההיא דהעובדי כוכבים ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורדין וי"ל דקרא מיירי שאינו מחיה באותה מתנה כי אף אם לא יתן לו כלום לא ימות.

15. שולחן ערוך אורח חיים הלכות מגילה ופורים סימן תרצד סעיף ג
אין מדקדקים במעות פורים אלא כל מי שפושט ידו ליטול נותנים לו; ובמקום שנהגו ליתן אף לא"י, נותנים.

16. שולחן ערוך יורה דעה הלכות עבודת כוכבים סימן קנא סעיפים יב-יג
מותר לפרנס ענייהם ולבקר חוליהם ולקבור מתייהם ולהספידן ולנחם אבליהם, משום דרכי שלום. אין ממחין ביד עניי עובדי כוכבים מליטול לקט שכחה ופאה.

17. ט"ז יורה דעה סימן קנא ס"ק ט
מותר לפרנס ענייהם כו'. - קשה שהרי בגיטין פרק הניזקין (דף ס"א) אמרו תנו רבנן מפרנסין עניי עובדי כוכבים עם עניי ישראל משמע אבל בפני עצמן לא ולמה לא כתב הטור ג"כ עם עניי ישראל וראיתי בשם רש"ל דהטור ס"ל דהגמ' לאו דוקא אמר עם עניי ישראל והוא דחוק דכי לא דייק בעל התלמוד בברייתא בלשונו לומר לאו דוקא יותר ממה שדייק הטור. ונ"ל לדקדק דקדוק זה גם בגמ' שם דבמשנה שם אמרו אין ממחין ביד עניי עובדי כוכבים ליטול לקט שכחה ופיאה כמו שכתב גם הטור והש"ע בסמוך ולא זכרו בזה עם עניי ישראל ונראה לע"ד דהכל ניהא דבאמת אין חילוק בין עם עניי ישראל או לא אלא דהברייתא נזהר שלא תאמר הא דאמר מפרנסין עניי עובדי כוכבים הוא מצוה בזה ע"כ אמר עם עניי ישראל דזה פשוט דא"ל דגם בהם יש מצוה כמו בישראל או אפילו קצת פחות מזה זה אי אפשר דבישראל יש מצוה מן התורה ועובד כוכבים הוא מפני דרכי שלום לחוד נמצא שאין להם יחוס זה עם זה לענין מצוה והיאך קאמר עם אלא ודאי להורות שאין איסור בדבר שלא תימא כדרך שיש איסור בהשבת אבידה לעובד כוכבים כדאיתא בפרק הנשרפין ויליף לה מפסוק למען ספות הרוה את הצמאה ופירש רש"י משום שמשוה עובד כוכבים לישראל ומראה שמצות הקדוש ברוך הוא אינה חביבה לו שהרי גם לעובד כוכבים עושה כן והוא אמינא גם בפרנסת ענייהם כן שלא ישווה אותם לישראלים קמשמע לן בברייתא דבזה אין איסור אם משווה אותם לישראל כיון שיש בזה דרכי שלום. ע"כ אמר התנא כאן עם עניי ישראל שאין איסור בהשוואה במצוה זו וכיון שאין צריך ללשון זה אלא להורות שאין הדבר משום מצוה אלא היתירא קמשמע לן ע"כ אין התנא דמתניתין דתנא אין ממחין ביד עניי עובדי כוכבים ליטול לקט כו' צריך לומר שם עם עניי ישראל דהא כבר אמר אין ממחין וזהו לשון היתירא ולא לשון מצוה ע"כ א"צ לבאר בזה יתור לשון עם עניי ישראל. וגם הטור שכתב בהדיא מותר לפרנס ענייהם הרי שבפירוש כתב לשון היתר ע"כ א"צ ליתור לשון עם עניי ישראל וזה נראה לי ברור והגון בסייעתא דשמיא:

רפואת גויים משום איבה ודרכי שלום

18. תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כו עמוד א

מתני'. בת ישראל לא תילד את העובדת כוכבים, מפני שמילדת בן לעבודת כוכבים, אבל עובדת כוכבים מילדת בת ישראל. בת ישראל לא תניק בנה של עובדת כוכבים, אבל עובדת כוכבי' מניקה בנה של ישראל ברשותה.

גמ'. ת"ר: בת ישראל לא תילד את העובדת כוכבים - מפני שמילדת בן לעבודת כוכבים, ועובדת כוכבים לא תילד את בת ישראל - מפני שחשודין על שפיכות דמים, דברי רבי מאיר; וחכמים אומרים: עובדת כוכבים מילדת את בת ישראל בזמן שאחרות עומדות על גבה, אבל לא בינה לבינה. ור"מ אומר: אפ"ל אחרות עומדות על גבה נמי לא, דזימנין דמנחא ליה ידא אפותא וקטלא ליה ולא מתחזי... בת ישראל לא תניק. ת"ר: בת ישראל לא תניק בנה של עובדת כוכבים - מפני שמגדלת בן לעבודת כוכבים, ועובדת כוכבים לא תניק את בנה של בת ישראל - מפני שחשודה על שפיכות דמים, דברי ר"מ; וחכ"א: עובדת כוכבים מניקה את בנה של בת ישראל בזמן שאחרות עומדות על גבה, אבל לא בינו לבינה. ורבי מאיר אומר: אפילו אחרות עומדות על גבה נמי לא, דזימנין דשייפא ליה סמא לדד מאבראי וקטלא ליה... ורמינהו: יהודית מילדת עובדת כוכבים בשכר, אבל לא בחנם! אמר רב יוסף: בשכר שרי משום איבה. סבר רב יוסף: אולודי עובדת כוכבים בשבתא בשכר שרי משום איבה; א"ל אביי, יכלה למימר לה: דידן דמינטרי שבתא מחללינן עלייהו, דיכחו דלא מינטרי שבתא לא מחללינן. סבר רב יוסף למימר: אנוקי בשכר שרי משום איבה; אמר ליה אביי, יכלה למימר אי פנויה היא: בעינא לאינסובי, אי אשת איש היא: לא קא מזדהמא באפי גברא. סבר

רב יוסף למימר, הא דתניא: העובדי כוכבים ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורידין, אסוקי בשכר שרי משום איבה; אמר ליה אביי, יכול לומר לו: קאי ברי אאיגרא, אי נמי: נקיטא לי זימנא לבי דואר.

19. תוספות מסכת עבודה זרה דף כו עמוד א

סבר רב יוסף למימר אולודי בשבת בשכר שרי - תימה לרב יוסף דס"ד דשרי ולאביי נמי דמשני דליכא איבה משמע הא איכא איבה שרי היכי שרינן משום איבה מילתא דאית ביה איסורא דאורייתא דאמרינן בפרק שמונה שרצים (שבת דף קז:): הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה חייב משום עוקר דבר מגידולו דהוא תולדה דגוזז י"ל דהכא ביושבת על המשבר שכבר נעקר לצאת א"נ כיון דכלו לו חדשיו פסקו גידוליו.

20. חידושי הריטב"א מסכת עבודה זרה דף כו עמוד א

שרי משום איבה. פירוש בדברים שאין בהן חילול שבת ואפילו בשל דבריהן, דהא פשיטא דמשום איבה לא שרינן אפילו שבות של דבריהם חס ושלום, והא דאמר אביי יכלה למימר דיכדו דלא מינטרי שבתא לא מחללינן עלייהו שבתא, מילתא בעלמא היא דמוקמינן להו לומר שאף טילטול של תינוק יש בו חילול שבת אלינו ולא משתרי לן אלא בדידן דמנטרי שבתא.

21. תורת האדם שער הסוף - ענין הקבורה

(לג) בפרק הניזקין (גיטין ס"א א') מבקרין חולי גוים עם חולי ישראל מפני דרכי שלום וקוברין מתי גוים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום. ופרש"י ז"ל לא שיקברו בקברות ישראל חס ושלום, אלא שקוברים אותם כשקוברים מתי ישראל מפני דרכי שלום, ובודאי ק"ו הדבר שאפי' רשעים וחייבי מיתות אין קוברין אותם בקברות שאר ישראל כ"ש גוים מחוקי שם ועובדי ע"ז שלא יתיחדו עם ישראל בקבורה. ומדאמרינן מבקרין חולי גוים עם חולי ישראל, ובקור חולים יש בו רפואה גדולה לחולה כדאמרן לעיל (בשער המחוש) ש"מ שמרפאין חולי גוים עם חולי ישראל מפני דרכי שלום, ואף על גב דהתם (ע"ז כ"ו א') אמרינן הגוים והרועים בהמה דקה לא מעלין ולא מורידין, ואיתמר התם סבר רב יוסף למימר אסוקי בשכר שרי משום איבה א"ל אביי יכיל למימר ליה קרי ברי אאיגרא אי נמי זימנא נקיטא לי בי דואר, אלמא להצילם ממיתה אסור אפי' בשכר, התם בדמצי נקיט ליה עילה אבל בעלמא ודאי שרי, ואביי למיתלי בעילא כל דהיא אמר, אבל היכא דאיכא ודאי איבה מותר, דהא תנן (שם) יהודית מילדת את הארמאית בשכר אבל לא בחנם, ואין לך הצלת נפשות יותר מן המילדת לולד ולילדת עצמה ואפי' הכי מותר, ובחנם אסור משום דליכא איבה, דלא מיחייבא להו למיטרח בה בחנם, הא בשכר דאיכא איבה כיון דמילדת היא מותר, ואף על פי שמילדת בן לע"ז. וברפואות נמי כך דינו של רופא, בחנם אסור בשכר מותר, וכ"כ רש"י ז"ל שם בפ' אין מעמידין דאסור לרפאותו לגוי בחנם דהא אמרן לא מעלין ולא מורידין, והלכך כיון דהיתרא משום איבה היא בין בחנם בין בשכר נקיט עילא כל היכא דמצי, וכד ליכא עילא כגון רופא שהוא מרפא חולי ישראל ובגוי המכירו דאיכא איבה גדולה, מרפא ודאי חולי גוים עם חולי ישראל בין בשכר בין בחנם מפני דרכי שלום, תדע דקתני סיפא מפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל, ופרנסה להחיותו היא, אלמא מחיין אותן ומצילין אותן מפני דרכי שלום, ובפ' מי שאחזו (ע' א') איתמר רב שימי בר אשי עבד לההוא גוי ואתסי, ובתוספתא התם תניא עיר שיש בה ישראל וגוים, הפרנסין גובין מישראל ומגוים ומפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום.

22. בית יוסף יורה דעה סימן קנד

כתב בארחות חיים (סי' כא הל' ע"ז אות ד ד"ה כתב) בשם הרשב"א בתשובה (ח"א סי' קכ) רופא ישראל מותר לעשות רפואה לנכרית כדי שתתעבר משום איבה כמו שמותר למיילדת וכן העיד על הרמב"ן ז"ל שעשה הוא עצמו כן עכ"ל ואני מצאתי כתוב שכתב לו ה"ר יונה על מעשה זה תבא עליך ברכה שאתה מרבה זרעו של עמלק [עד כאן]:

23. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן של סעיף ב

כותית אין מילדין אותה בשבת, אפי' בדבר שאין בו חילול שבת.

24. שולחן ערוך יורה דעה הלכות עבודת כוכבים סימן קנד סעיף ב

ישראלית לא תניק לבן עובד כוכבים, אפילו בשכר. (א"כ יש לה חלב הרבה ומצערות אותה, מותרת להניקו). (מרדכי ואגודה ר"פ אין מעמידין)

ולא תיילד לעובדת כוכבים, אלא אם כן היא ידועה למילדת, שאז מותרת, ודוקא בשכר ובחול. (אסור ללמד לעובד כוכבים אומנות) (הגהת אשירי שם וירושלמי).

25. שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן קלא

והנה ב"ד סי' קנ"ד מייתי בבד"ה דרמב"ן עסיק להתעבר עמלקי' וכ' לו ר' יונה תבוא עליך ברכה שהרבית זרעו של עמלק ע"ש וצ"ל דלא היה שייך שם איבה דאל"ה לא היה ר' יונה מערער עליו וא"כ טעמא בעי אהרמב"ן... וצ"ל כמ"ש תוספ' בע"א דף ב' ע"א בסופו כיון דשכיח להם מעות הרבה לתקרובות ע"ש ה"נ היה שכיח להם רופאים הרבה שהיה יכולים לעשות רפואה ההיא ועכ"פ ירבה זרעו של עמלק וא"כ למה יפסיד הרמב"ן שכרו אשר קיבל ולפי זה מכ"ש בנידון שלפנינו שיש להם כמה חיות בקיאות שבהגיע עת לידת הגוים ולא מצא עדיין מילדות עפ"י המלכות מ"מ לא יתאחר לידת הולד כרגע שהרי בקיאות מוכנת לפניה' ורק ל"ח פקידת המלך צריכי' להמציא להם מילדות מלומדת א"כ פשיטא דשרי אפ"י בלא טעמא דאיבה ולמה תפסיד הישראלית שכרה על מגן וזה פשוט לפע"ד.

26. משנה ברורה סימן של ס"ק ה

כותית אין מילדין - ואפילו בשכר דבחול מילדין משום איבה כמבואר ביו"ד סימן קנ"ד הכא אסור משום דיכולה להשתמט ולומר דאין מחללין שבת כ"א להווא דמנטר שבתא וכתב המג"א ובמקום דאיכא למיחש לאיבה גם בכה"ג שרי אם אין בה חלול. ודע דהרופאים בזמנינו אפ"י היותר כשרים אינם נזוהרים בזה כלל דמעשים בכל שבת שנוסעים כמה פרסאות לרפאות עובדי כוכבים וכותבין ושוחקין סממנים בעצמן ואין להם על מה שיסמוכו דאפילו אם נימא דמותר לחלל שבת באיסור דרבנן משום איבה בין העו"ג [אף דג"ו אינו ברור עיין בפמ"ג] איסור דאורייתא בודאי אסור לכו"ע ומחללי שבת גמורים הם במזיד השם ישמרנו:

27. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עט

דהא ברור ופשוט שהתירוץ אמר אביי בע"ז דף כ"ו ע"א דיכולין לומר דידן דמנטרי שבתא מחללינן עלייהו דידהו דלא מנטרי שבתא לא מחללינן לא תתקבל תשובה כזו במדינות שלנו לא אצל החולים וקרוביהן ולא לראשי המדינה, שלכן ודאי אם הוא בבית חולים ויאמר תירוץ זה לא רק שלא יועיל כלום דכשלא יהיה שם רופא אחר ולא ירצה לרפא ודאי לא ישגיחו על דבריו ואם לא יהיה שם רופא אחר ודאי ידונו אותו כפושע ורוצח... אבל כשנזדמן שהוא מוכרח להיות שבת בבית החולים או כשהוא כבר רופא קבוע שאף שהמשרד שלו סגור בשבת בא דוקא אליו נכרי חולה בדבר שהוא סכנה הוא מוכרח להזדקק לו אף בחלול שבת באיסור דאורייתא, וכ"ש כשנזדמן איזה אסון סמוך לביתו שקורין לרופא הסמוך יותר מאחר דלא מתקבל במדינותינו הדחיים שאמר אביי הוא סכנה ממש גם בעצם לגופו ממש מקרובי החולה, וגם אם הוא אינו חושש שתהא סכנה לו בעצמו יש לחוש לאיבה גדולה כל כך מצד אנשי המדינה וגם מהמשלה שיש ודאי לחוש גם לעניני סכנה מתוצאות זה, ואף שהתוס' שם ד"ה סבר תמהין איך אפשר להתיר משום איבה איסורא דאורייתא, כפי המצב במדינותינו בזמן הזה איכא מצד איבה סכנה גדולה אף במדינות שהרשות לכל אדם מישראל להתנהג בדיני התורה, שהוא עכ"פ שלא כשע"י זה לא ירצה להציל נפשות. ופלא על הגאון הח"ח (מ"ב סי' ש"ל ס"ק ח') שכתב דהא הרופאים אפילו היותר כשרים נוסעים כמה פרסאות לרפאות עכו"ם ושוחקין סממנים בעצמן ומסיק דמחללי שבת גמורים הם במזיד אף שיהיה איבה מזה, הא ברוסלאנד /ברוסיה/ בעיירות הקטנות שהיה רק רופא אחד לכל הסביבה הרי ודאי ברור אם לא היה הולך לרפאות את העכו"ם היה ברור שהיו הורגין אותו בטענתם שגרם מיתה לבנם ובתם וכדומה וגם שופטי המדינה לא היו מענישין אותם כל כך או לגמרי לא היו מענישין את העכו"ם שהיה הורגו ואפילו באופן שהשופטין היו מענישין באיזה עונש קל הא היה שייך לחוש שיהרגו בצנעא... אבל בזמננו יש לחוש לסכנה כמדומני בכל מקום, וגם מצד פרסום הידיעות ע"י העיתונים תיכף מה שנעשה בכל העולם איכא המכשול למילף ממקום למקום וגם הסתה להגדיל השנאה עד לרציחה גדול עי"ז לכן פשוט שבזמננו יש לדון זה כסכנה ממש, ויש להתיר כשנזדמן זה.

חיוב קבורת גויים מפני דרכי שלום

28. תוספתא מסכת גיטין פרק ג הלכה יד

מספידין וקוברין מיתי גוים מפני דרכי שלום מנחמין אבילי גוים מפני דרכי שלום

29. רש"י מסכת גיטין דף סא עמוד א

עם מתי ישראל - לא בקברי ישראל אלא מתעסקין בהם אם מצאום הרוגים עם ישראל.

30. חידושי הרשב"א מסכת גיטין דף סא עמוד א

הא דתניא וקוברין מתי גוים עם מתי ישראל, פרש"י ז"ל לאו בקברי ישראל אלא מתעסקין בהן אם מצאום הרוגים עם ישראל, נראה מתוך פירושו דדוקא קאמר עם מתי ישראל כלומר בעודנו מתעסק עם שאר מתים ישראלים דאז הוה ליה איבה אם מתעסק באלו ומניח את אלו אבל אם מצאן בפני עצמן לא דנקט ליה עילה לא מזדהמנא וכהני דאמר' בעבודה זרה (כ"ו א'), ולא מיחוור דהאי עם מתי ישראל דקתני כשם שמתעסק קאמר, וכן מפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל וכן כולם, וכן מפורש בירושלמי כאן דגרסינן התם תני עיר שיש בה גוים וישאל מעמידין גבאי גוים וגבאי ישראל וגובין משל גוים ומשל ישראל ומפרנסין עניי גוים ועניי ישראל ומבקרין חולי גוים וחולי ישראל וקוברין מתי גוים ומתי ישראל ומנחמין אבילי גוים ואבילי ישראל ומכניסין דלי גוים ודלי ישראל מפני דרכי שלום, ומפורש עוד בתוספתא שאינו מזכיר בכלל ישראל כלל אלא מספידין מתי גוים מפני דרכי שלום ומנחמין אבילי גוים מפני דרכי שלום.

31. רמב"ם הלכות אבל פרק יד הלכה יב

קוברין מתי עכו"ם ומנחמין אביליהם ומבקרין חוליהם מפני דרכי שלום.

32. ב"ח יורה דעה סימן קנא

וכן מותר לפרנס ענייהם וכו'. ברייתא סוף פרק הניזקין מפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל וכו' ופירש רש"י עם מתי ישראל לא בקברי ישראל אלא מתעסקין בהם אם מצאום הרוגים עם ישראל עכ"ל משמע מפירושו שאין מפרנסין או מבקרין או קוברין לגוים אלא דוקא עם ישראל וכ"כ להדיא בהגהות מרדכי דגיטין (סי' תסד) שכך נראה מפירושו ואם כן יש לתמוה דפסק רבינו בכאן בסתם וכן מותר לפרנס ענייהם וכו' דמשמע אפילו אינן עם ישראל גם בסמ"ג עשין קס"ב (דף ר"ז ע"ד) כתב כדברי רבינו וכן [כתב] הר"ן להדיא סוף פרק הניזקין (כח א דיבור ראשון) וז"ל פירש רש"י אם מצאום הרוגים עם מתי ישראל ולישנא לאו דוקא דהוא הדין כשמצאו מתי גוים לבד שמתעסקים בהם מפני השלום וכן לפרנס ענייהם ולבקר חוליהם ובפירוש אמרו בתוספתא (גיטין פ"ג הי"ח) מספידין מתי גוים ומנחמין אביליהם מפני דרכי שלום ובירושלמי (גיטין פ"ה ה"ט) לא שנו עם בכל אלו כלל עכ"ל ונראה שזהו דעת רבינו שנשמך על התוספתא שהביאה גם הרא"ש סוף פרק הניזקין (סי' כג) דממנה מוכח דעם עם דתנו רבנן בכל הני לאו דוקא אבל מדברי הרמב"ם משמע דמחלק ביניהם דבפרק א' (ה"ט) ופ"ז (ה"ז) דהלכות מתנות עניים ופ"י דמלכים (ה"ב) כתב להדיא דמפרנסים עניי גוים בכלל עניי ישראל מפני דרכי שלום משמע דכפני עצמן אין מפרנסין אותם ובניחום אבילים וביקור חולים וקבורת מתים פי"ד דאבל (ה"ב) [כתב] בסתם ומשמע אפילו בפני עצמן מיהו יש לדייק ממה שכתב פ"י דמלכים דגם לקבור מתייהם עם מתי ישראל דוקא מיהו יש לומר דמה שכתב עם מתי ישראל לאו לדיוקא קאמר דבלא מתי ישראל לא יקבור דודאי אפילו בלא מתי ישראל נמי קוברין וכן מבקרים חוליהם אפילו אין שם חולי ישראל ומשום הכי לא כתב הרב גבי לבקר חוליהם עם חולי ישראל כמו שכתב אצל לקבור מתייהם עם מתי ישראל אלא ודאי בעל כרחך דהיתירא אתי לאשמעינן דאם מצאום הרוגים עם ישראל יכול לקבור מתייהם בקברי ישראל ואף על גב דאין ספק שאין קוברין גוי אצל ישראל דאפילו ישראל רשע אין קוברין אצל צדיק כל שכן גוי אצל ישראל וכדכתב הר"ן סוף פרק הניזקין מכל מקום יכול הוא לקבור מתי גוים עם מתי ישראל בחצר אחד מפני דרכי שלום כיון שמצאום הרוגים יחד. אבל לענין פרנסה משמע להדיא מדעת הרמב"ם דאין מפרנסים אותם אלא עם עניי ישראל וכ"כ בפ"י דהלכות ע"ז (ה"ה) ועיין לקמן בסימן רנ"א (עמ' סז ס"א) ובסימן של"ה (עמ' שנו) וסימן שס"ז (עמ' תו - תז). ובתוספות פרק הדר (עירובין דף ס"ד ב) בד"ה ולמדנו שחמצו משמע דאף בלא עניי ישראל שייך דרך שלום אם הולך עמו בדרך וכן כתוב באגודה שם סימן ס"ג עיין שם וכבר נהגו לפרנס ענייהם אף בלא עניי ישראל:

33. שו"ת דעת כהן (ענייני יורה דעה) סימן רא

בדבר השאלה, שהגויים מבני דת הישמעאליים בקשו מקהלת ישראל, להקצות בעדם מקום בביה"ק של ישראל, אם מותר לעשות כן מפני דרכי שלום.

לע"ד נראה, שבדבר שישנה התנצלות גלויה אין בזה משום דרכי שלו', כדאמר' בגמ' דע"ז כ"ו א' סבר רב יוסף למימר אולודי עכו"ם בשבתא בשכר שרי משום איבה, א"ל אביי יכלה למימר ליה דידן דמנטרי שבתא מחללין עליהו דידכו דלא מנטרי שבתא לא מחללין, וזאת היא התנצלות מצד עניני הדת. וגם אח"כ אמרו שם סבר רב יוסף למימר אנוקי בשכר שרי משום איבה, א"ל אביי יכלה למימר אי פנויה היא בעינא לאינסובי, אי אשת איש היא לא קא מזדהמנא באפי גברא. וכן אמרו התם באופן התנצלות של מקרים שונים. וא"כ מאחר שהנהוג הוא בעולם, שכל בני הדתות השונות הנם ע"פ רוב מחולקים בבתי קברות, ע"כ יכולים להשיב להם שאינם רוצים להזדלזל בפני קהלות אחרות לשנות מהנהוג, וממילא אין בזה משום איבה, ואי אפשר להחליט בשביל כך לסור מההלכה מפני דרכי שלו'. ובעיקר הדין, הנה בודאי לא יעלה על דעת שום אדם ליתן לנכרים, איזה מין שיהיו, מקום קבר בקרבת מקום של קברי ישראל. והלא אפילו במדריגות הקדושה שבישראל גופן מצינו, שאין קוברין רשע אצל צדיק, ולא אפילו רשע חמור אצל רשע קל, כדאי' בסנהדרין ד' מ"ז ע"א, ומזה יצא הדין המבואר בשו"ע יו"ד סי' שס"ב ס"ה, שאין קוברים אפילו צדיק, וכ"ש בינוני, כמו שמפורש בט"ז ובש"ך שם שהגיהו כן בשו"ע, אצל חסיד מופלג. וכל אלו הענינים מדברי קבלה אנו למדין אותם בסנהדרין שם מקרא דאלישע. שנאמר ויהי הם קוברים איש, והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו, ודברי קבלה לדעת הרבה מהראשונים כדברי תורה הם, ודברי תורה אינם נדחים מפני דרכי שלו' ומפני איבה, כמבואר בתוס' ע"ז הנ"ל ד"ה סבר, שכתבו בפשיטות היכי שרינן משום איבה מילתא דאית ביה איסורא דאורייתא, ומסקו דשם אין מדברים באיסור תורה אלא בדרבנן בעלמא. וא"כ הדין של אין קוברין רשע אצל צדיק, שנחשב מה"ת מפני שהוא מדברי קבלה, לדעת הראב"ד בהשגה בפ"ג דהלכות מגילה וחנוכה ה"ו, וכמו שמבואר כן מדברי הרב המגיד והלח"מ שם, דהוי מה"ת מה שלמדין הלל מהפסוק דנביאים השיר יהי' לכם כליל התקדש חג, וא"כ אפילו אם הי' כאן משום איבה ודרכי שלום ג"כ לא הי' נדחה, וק"ו שאין כאן משום זה, וכמש"כ מד' הגמ' דע"ז הנ"ל. וע"כ בודאי לא יעלה על לב לקבור נכרים אצל ישראל קדושים, ועמך כולם צדיקים... וע"כ הי' נ"ל שאם יש אפשרות להשיג איזה חלק קרקע בסמוך, שלא נתייחד עדיין לביה"ק הציבורי, ולעשות את ההרחקה ההגונה, שכתבנו בזה, ולתן להם, באופן שיתפייסו בזה, אולי יש בזה משום ד"ש. אף על פי שלפי ההתנהגות של בני אמונתם עם אחב"י פה בא"י אינם שוים לעשות להם איזה טובה, מ"מ אולי יותר טוב שמרחוק יתנהגו עמם בד"ש, והיינו דוקא ע"י חלקה שלא נתייחדה מעולם ע"י מעשה לצורך ביה"ק של ישראל, וע"י ההרחקה האמורה לעיל ולא באופן אחר.

מקורות נוספים להרחבה

- אנציקלופדיה תלמודית ערכים איבה, דרכי שלום- בערכים אלו מובאים בהרחבה כל המצבים המובאים בגמ' ובפוסקים בדבר השימוש במושגים אלו מתוך כך ניתן לקבל תמונה רחבה יותר של גבולות הגזרה וההגדרות של מושגים אלו
- יביע אומר חלק ז סימן יב- בתשובה זו מבאר הרב עובדיה באריכות האם מותר משום דרכי שלום לאישיות ציבורית כרב ראשי וכדומה להשתתף בטקס בבית ע"ז
- תחומין כו- הרב גורן- קבורת קצין נכרי מאב יהודי- במאמר זה מבאר המחבר את דעתו בעניין קבורת חיילים שאינם יהודים שנפלו בקרב בבית קברות יהודי ומסתמך בעיקר דבריו על דברי הב"ח שהובאו בדפי המקורות לעיל
- תחומין ט- הרב חיים דוד הלוי- דרכי שלום ביחסים שבין יהודים לשאינם יהודים- במאמר זה מבאר המחבר בהרחבה את היחסים הראויים בין ישראל לעמים בימינו ע"פ עקרונות המושג "דרכי שלום"